Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk

Model til analyse af noveller - og anden prosa

Noveller kredser typisk om, at en enkelt person gennemgår en udvikling på baggrund af en konkret begivenhed. Når vi skal analysere en novelle, er de centrale personer og begivenhedens indflydelse ofte udgangspunktet for analysen. Den person eller de personer, som begivenheden forandrer, er særligt interessante for det analytiske arbejde. Hvad karakteriserer den/de centrale person/personer i novellens begyndelse? Hvori består forandringen - hvad bliver anderledes? Det centrale er derfor næsten altid **personerne**. Typisk er **konflikter** eller **modsætninger** centrale, da det er knyttet til den forandrende begivenhed. Derfor skal vi identificere modsætninger, der påviser forandringer. Nogle gange er **miljøet** også væsentligst at forholde sig analytisk til, for det kan have en indflydelse på hovedpersonens forandring, og miljøet kan også fortælle noget om hovedpersonen.

Udsagnet kan forstås som det livsbillede eller den tematik, teksten etablerer. Hvilken overordnet pointe og livsbillede præsenterer teksten?

Nykritikkens tekstanalytiske arbejde udfoldes typisk ved en lagmodel, hvor det nederste lag giver baggrund for pointer på det mellemste lag, hvor man finder personkarakteristik, miljøkarakteristik og modsætninger og konflikter. Dette lag peger på det overordnede niveau: tematikken eller udsagnet. Det er også på dette niveau, at fortællerholdningen placeres, eksempelvis når vi arbejder med noveller, der har en implicit fortæller (mere herom nedenfor).

Nedenfor følger en model, der viser de forskellige lag, og hvad de indeholder. Det er selvfølgelig væsentligt, at man kun analyserer på de dele af modellen, der har en betydning for tekstens udsagn. Spiller miljøet ikke en væsentlig rolle for tekstens udsagn, er der ingen grund til at arbejde analytisk med det. Vælg derfor de områder af modellen ud, som er væsentlige for at vise, *hvad* tekstens udsagn er, og *hvordan* udsagnet etableres. Under modellen følger en udfoldelse af de vigtigste elementer.

Copyright - Jan Aasbjerg Petersen - gymdansk

Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk

Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk

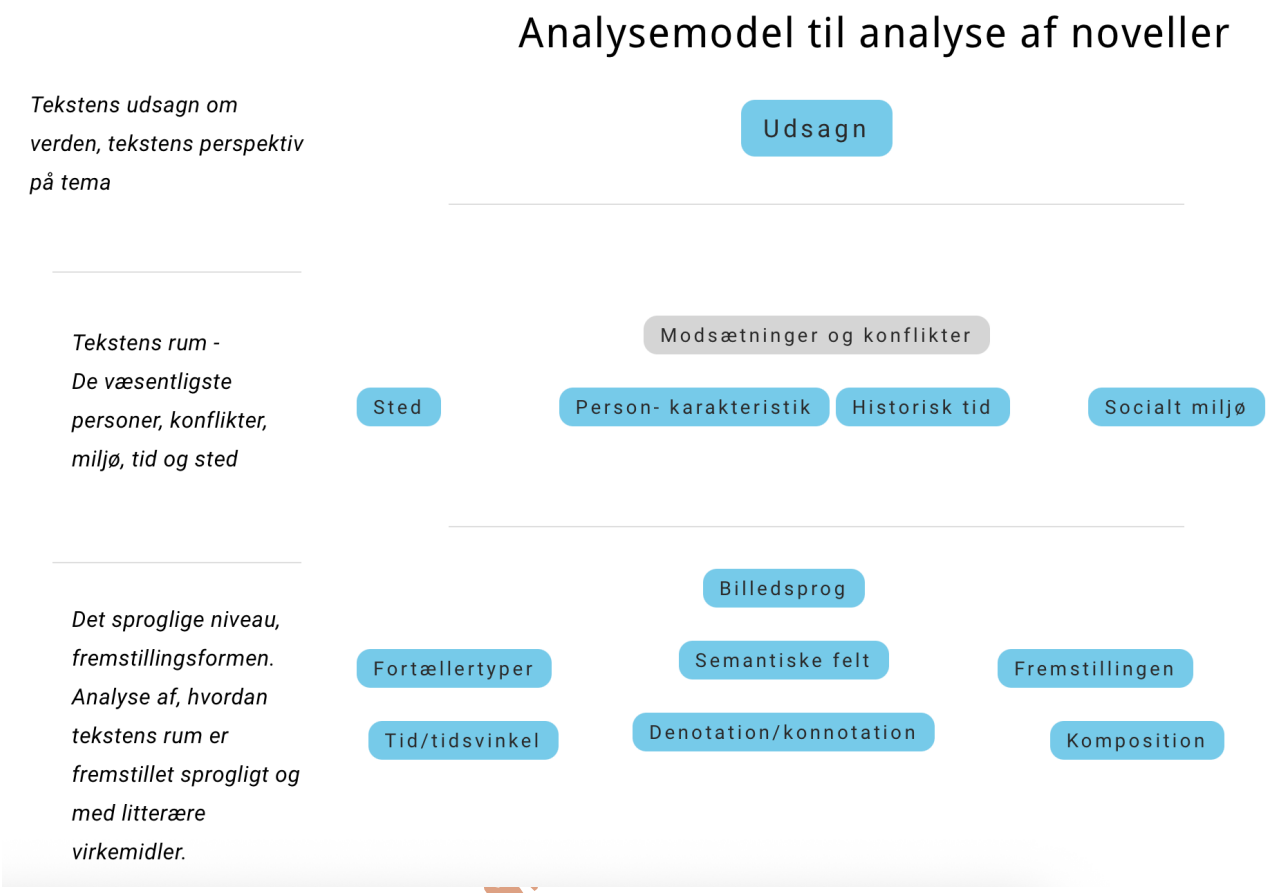

Fortællertyper

Fortælleren er den instans, der fortæller handlingen. Fortælleren kan afkodes ved at se, hvorfra der fortælles.

Copyright - Jan Aas

1. personfortæller eller jeg-fortæller

Ved en **jegfortæller eller 1. personfortælle**r er det et jeg, der gengiver handlingen. Vi ser altså begivenheden og historien ud fra et jegs synsvinkel, og det betyder, at handlingen er farvet af jegfortællerens oplevelse. Vi kan derfor ofte lave en personkarakteristik af jegfortælleren ved at analysere på, hvordan jegfortælleren gengiver sin oplevelse.

Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk

Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk

Jegfortælleren *kan* være utroværdig. I nogle tekster er det centralt at jegfortællerens lyver for os - og så bliver det væsentligt for det analytiske arbejde at få afsløret fortælleren som en løgner. Når en jegfortæller bliver fanget i at være utroværdig, er det fordi en **implicit fortæller** afslører jegfortælleren.

Den implicitte fortæller er hverken forfatteren eller tekstens eksplicitte fortæller. Men det er den stemme/holdning, der skaber det lys/den stemning, teksten læses i. Den implicitte fortæller styrer og bestemmer, hvad personerne gør og hvorfor, og den styrer også, hvad den eksplicitte fortæller skal fortælle. Filmen "Forrest Gump" har en 1.personfortæller, men det er filmens implicitte fortæller, der afslører over for seeren, at der ikke er hold i Forrest Gumps udlægning af hans egen livshistorie - dele af den er ren fantasi. Forrest Gump fortæller det os ikke selv, men filmens implicitte fortæller afslører, at nogle af Forrest Gumps gengivelse er fantasi, idet den appellerer til seeren om at sammenholde Forrest Gumps fortælling med virkeligheden og derved afslører Forrest Gump som utroværdig - men et sødt og rart menneske.

3. personfortællere

Med en 3.personfortæller gengives handlingen af en fortællerinstans, som ikke selv er en del af handlingen, sådan som det ellers er tilfældet med en jegfortælleren. 3. personfortælleren kan identificeres ved, at personer gengives med 'han', 'hun', 'de' - altså i 3. person. Der findes forskellige former for 3.personfortæller, og forskellen mellem dem er, hvor meget information fortælleren giver læseren adgang til.

Oversigt over typer af 3. personfortællere

Den observerende 3. personfortæller gengiver begivenheder med et ude fra syn. Det betyder, at fortælleren er som et kamera, og derfor får læseren ikke adgang til personers tanker. Denne fortæller kaldes også den behavioristiske fortæller, fordi den som en flue på væggen registrerer, hvordan personerne handler, og hvad de siger.	**Den alvidende 3. personfortæller** giver læseren indblik i flere personers tanker, og deres fortid - og måske endda fremtid. Det er altså en fortæller, der giver læseren en masse information om personerne, som den observerende fortæller ikke giver adgang til.	**Den personbunden 3. personfortæller** er en fortæller, der giver adgang til en enkelt persons tanker. Den ligner jegfortællerens synsvinklen, men det er ikke personen selv, der fortæller (som en jegfortæller), men en fortæller uden for personen, som fortæller om personen ude fra i form af 'han' eller 'hun'.

Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk

Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk

Synsvinkel og fremstillingsform

Fortællerens synsvinkel beskriver, hvor meget adgang fortælleren har til personernes indre tanker og fortid. Har fortælleren adgang til tanker og følelser hos personer i teksten, er der tale om, at fortælleren har et **indvendigt syn**. Det kan jegfortælleren, den alvidende 3. personfortæller og den personbundende 3. personfortæller have. Modsætningen er det **udvendige syn,** hvor fortælleren kun gengiver det, der kan ses med det blotte øje. En 3. person observerende fortæller har derfor kun et udvendigt syn. Og jegfortælleren har kun et udvendigt syn på andre, men kan have et indvendigt syn på sig selv.

De forskellige typer af fortællere har også forskellige muligheder for tidsvinkler knyttet til sig. En fortæller kan anvende **flashbacks** for at fortælle om ting, der ligger forud for den tid, der fortælles fra. Modsat kan fortælleren også have **flashforwards** og kan forudgribe noget, som ikke sker i handlingens nu. Ved anvendelse af **medsyn** beretter fortælleren blot det, der sker, mens det sker. Når en fortæller gengiver et handlingsforløb tilbage i tid og frem til det tidspunkt, som der fortælles fra, er der tale om **bagudsyn**. Her fortælles der bagud i tid, og det angives ved, at verberne er i præteritum. Forskellen på at anvende **bagudsyn og flashbacks** er, at flashbacks er korte glimt tilbage i tiden i forhold til det nu, som der fortælles fra med **medsyn**, mens der er tale om bagudsyn, når hele eller store dele af fortællingen fortælles *efter* handlingen er afsluttet. Det er typisk for den 3.person observerende fortæller kun at anvende medsyn.

Der er to overordnede kategorier til at beskrive fremstillingsformen i prosa. Den **panoramiske fremstilling** og den **sceniske fremstilling**. Afgørende for forståelse af de to typer af fremstilling er en forståelse af forholdet mellem **fortalt tid** og **fortælletid.** Fortalt tid er den tid, en handlingen i en fortælling strækker sig over. **Fortælletid** er den tid, der tager at fortælle handlingen. Hvis man fortæller en historie, der strækker sig over et tidsspand på fire år (fortalt tid), og det kun tager tre minutter at fortælle historien (fortælletid), så er der i teksten et **højt tempo**, og man når ikke ned i så mange detaljer, men får peget på nogle hovedtræk. I sådan et tilfælde er der tale om en **panoramisk fremstilling**. Som et kamera panorere man over et tidsforløb, og der er ikke tid til, at man dvæler ved detaljer, får beskrevet omgivelser og stemninger eller gengivet dialoger grundigt. Man får et overblik over en udvikling med nogle enkelte nedslag i forløbet, som spiller en særlig rolle.

Modsat er den **sceniske fremstilling** præget af et **lavt fortælletempo**, idet den fortalte tid er nærmere fortælletiden, og man kan også komme ud for, at det tager længere tid at fortælle historien (fortælletid) end det tidsrum, som handlingen udspiller sig i (fortalt tid). Læseren møder en konkret scene som i en film eller et drama og præsenteres for beskrivelser af

Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk

Copyright - Jan Aasbjerg Petersen - gymdansk.dk

Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk

omgivelser, påklædning, lyde og/eller dufte, og dialogerne mellem personerne gengives, så alt kommer med. Og al det tager tid at fortælle.

Komposition

Kompositionen er den måde en tekst er strukturet på. Der er både en ydre komposition og en indre komposition. Den **ydre komposition** er tekstens konkrete struktur, hvor man klarlægger i hvilken rækkefølge begivenheder i bogen optræder. I en undersøgelse af den **indre komposition** ser man på. hvordan begivenhederne falder i den logiske rækkefølge i tid.

Oversigt over begreber knyttet til komposition

- **Kronologisk opbygning**: fortællingens begivenheder kommer i samme rækkefølge, som de er foregået tidsmæssigt (ydre komposition passer til den indre komposition).
- **In medias res**: vi springer lige ind i handlingen.
- **Cirkulær opbygning**: fortællingen slutter det samme sted, som fortællingen startede.
- **Rammefortælling**: En overordnet fortælling, der skitserer, at der eksempelvis sidder nogle mennesker og skal til at fortælle forskellige historier. Det er således en fortælling, hvor en eller flere andre fortællinger indgår i på et underordnet niveau, hvor rammefortællingen er det overordnede niveau.
- **Flashbacks**: en fortæller gengiver en begivenhed eller en dialog, der ligger forud for handlingens tid, der foregår i medsyn (se ovenfor).

Gengivelse af dialog

- **Direkte tale**: Her gengives dialogerne direkte: “Hvad er klokken?”. Her anvendes citationstegn.
- **Indirekte tale**: Her gengives dialogerne indirekte: Han spurgte om, hvad klokken var. Her anvendes ikke citationstegn, men det angives, at én siger noget.
- **Dækket direkte tale**: Der anvendes ikke citationstegn eller en angivelse af, at nogen siger noget. Her gengives altså noget en har sagt temmelig skjult, men det kan igennem ordvalget ses, at det er noget, én har sagt. Her er den første del af citatet dækket direkte tale: "Hvor havde han dog været? Hun forstod det ikke helt."
- **Indre monolog**: Vi er inde i hovedet på en person og følger denne persons tanker, som om det var en monolog.

Copyright - Jan Aasbjerg Petersen - gymdansk.dk

Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk

Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk

Fortællerkommentarer: Fortælleren dukker frem i fortællingen og kommer med sine egne kommentarer

Kilder: Annemette Hejlsted: *Novellen - teori og analyse*(Samfundslitteratur, 2016)
Morten Nøjgaard: *Det litterære værk* (Odense Universitetsforlag, 1995)

Jan Aasbjerg Petersen: "Model til analyse af prosa (noveller)" *Dansk i* gymnasiet, gymdansk.dk, 2026

Copyright - Jan Aasbjerg Petersen - gymdansk.dk

Copyright – Jan Aasbjerg Petersen – gymdansk.dk